

(Приказ књиге: Јован Скерлић: „Светозар Марковић/Његов живот, рад и идеје“, друго издање, приређивач Владимир Ћоровић, Издавачка књижарница Напредак, Београд 1922)

Јован Скерлић (1877-1914), чувени књижевни историчар и критичар, схвата се као предводник оне генерације српских интелектуалаца која је почетком XX века, пробијајући се кроз патријархалне и традиционалистичке слојеве, „изнела српску модерну“. [1] Скерлић је био веома утицајна личност свог доба: уредник Српског књижевног гласника, професор Београдског универзитета, припадник Српске социјалдемократске партије, посланик Самосталне радикалне странке и један од промотера „београдског стила“. [2] У нашој књижевности се, сматрао је Скерлић, „никада није боље писало него у време Богдана Поповића, Слободана Јовановића и Јована Дучића“. [3] За њега је речено да је био и „апостол југословенства“.

[4]

Политички гледано, Скерлић је следбеник Светозара Марковића (1846-1875). О најзначајнијем српском социјалисти објавиће 1910. студиозну биографију, која ће уз познату књигу Слободана Јовановића из 1903, до данас остати незаобилазно дело у изучавању Марковићевог живота и његових политичких начела.

Скерлић у предговору помиње да је још као ђак Велике школе имао намеру да напише „биографију човека према којем смо сви ми осећали прави култ“, ограђујући се од могућности да се његова књига разуме као *демократска реплика* на Јовановићеву студију, коју је, иначе, видео као одличну *политичко-правну монографију*, с тим што не крије да се у основним закључцима разилази са Јовановићем.

Слободан Јовановић је врло оштро писао о Марковићу и његовим дометима. Међутим, и њега је импресионирао огроман број Марковићевих чланака и расправа, у којима, како примећује, „нема ничег почетничког“. Марковићеву интелигенцију није спорио, али јој није придавао ни висок ранг. Марковић је, по њему, био обдарен крајње развијеном ђачком бистрином, па су тако и његови теоријски чланци изврсни ђачки изводи, без ичег оригиналног у себи. [5] Самосталног размишљања и опажања Јовановић није видео у Марковићевим списима. [6] Упркос свему, Јовановићев утисак је да је Марковић лепо и неусиљено писао, са јасним и непосредним излагањем.

[7]

Признајући му куражност, Јовановић ће запазити да се Марковићеве идеје готово никоме нису могле свидети, јер није презао да се конфронтира са владом и износи ставове супротне јавном мњењу:

„Идеје које је заступао, нису се могле допасти ни власти ни публици. Под намесничком владом, која је већ и простог `омладинца` сматрала за опасно створење, он се издавао за комунца и бранио Париску комуноу. Године 1873, кад су се наше странке такмичиле у династичкој сервилности према једном младом владоцу чије је поверење ваљало задобити, Марковић је доказивао да Народна скупштина има право збацити кнеза, пошто га она и бира. Ако се с једне стране није бојао владе, – с друге стране није ласкао ни јавном мњењу. Он је оштро критиковао начело народности, које је тада било тако популарно, и у сред омладинског одушевљења тврдио за Велику Србију да је неостварљива мегаломанска будалаштина“. [8]

Јовановић је одао признање Скерлићу због тога што је „осветлио многе моменте у Марковићевом животу“, посебно његово деловање у тајним револуционарним одборима, како у Србији тако и у иностранству. [9] Према Јовановићевом уверењу, Скерлићу је пошло за руком да сачини дело велике научне и књижевне вредности, исцрпно документовано и сјајно написано. [10]

На одређене Скерлићеве грешке указали су поједини историчари. Примера ради, Васа Казимировић наводи да се у архиви циришке Политехнике лично уверио да током свог боравка у Швајцарској Марковић „није уопште студирао“, па је отуда нетачна Скерлићева тврдња „да је Марковић крајем 1869. године свој положај на Политехници `уредио` и да је, `положивши испите за трећи курс инжињерског одсека, продужио школовање као редован ђак`. [11] Емилија Тешић-Насковски пише да Скерлић није имао праву представу о обиму књиге „Азбука социјалних наука“ Берви-Флеровског, јер је мислио да је реч о књижици коју је Марковић преводио, а ради се о књизи од 500 страна, „што

доказује да Скерлић није имао у рукама књигу, већ је о њеном обиму судио према објављеном тексту у *Гласу Јавности*". [\[12\]](#)

Скерлић се са поштовањем односио према Марковићевом чланку „Наше обмане“, штампаном у Застави 1869, видећи у њему крепку и документовану критику политичког стања у Србији која је снажно деловала на тадашњу јавност. За „Србију на Истоку“, написаће да представља „најбоље, најоригиналније и најважније“ Марковићево дело. Слободан Јовановић, пак, сматрао је да та књига „не садржи ниједну историјски тачну идеју“. [\[13\]](#)

Михаило Марковић тврдио је да је у „Србији на Истоку“ Светозар Марковић пружио „изванредну анализу борбе за ослобађање српског народа од турске доминације“. [\[14\]](#) И за Витомира Вулетића је та књига најзначајније Марковићево дело, с тим што Вулетић указује на то да је реч о својеврсној реплици на књигу Владимира Јовановића „Србија и мисија Србије на Истоку Европе“, коју је Марковић написао надовезујући се на Вука Караџића и Ранкеову „Српску револуцију“.

[\[15\]](#)

Скерлић наводи да је Марковића, крајем 1872. и почетком 1873. године, док је био у Новом Саду, захватила велика морална криза, скопчана с тешком оскудицом, услед чега се он враћа у Србију, „поколебан у својој социјалистичкој вери“. Кад је видео да не може да спроводи програм Интернационале у Србији, јер за то није било услова, он је, како каже Скерлић, „учинио разуман компромис са стварношћу“. Марковић је уочио практичну немоћ Интернационале да помогне Париској комуни и чињеницу да њен програм, намењен индустријском пролетаријату Запада, није могуће реализовати у патријархалној Србији. По Марковићу, тај програм је био применљив само у Енглеској, па се из тих разлога, пише Скерлић, Марковић враћа Чернишевском и залази из социјализма у радикализам.

Слободан Јовановић мислио је да је Скерлић ту промену представио дубљом него што је била, и да то удаљавање од социјализма није било толико колико се Скерлићу чинило, јер је Марковић и даље био социјалист, без обзира на промену методе. [\[16\]](#)

Марковић је, иначе, доживео неуспех са оснивањем занатлијских задруга, па је под утицајем руских социјалиста почео показивати интересовање за сељаштво. Његове идеје о социјалној реформи српског села, истиче Скерлић, иако примамљиве, нису биле

изводљиве. Сам Марковић није ни ушао у њихово практично спровођење.

Слободан Јовановић слаже се да је Марковић уместо револуционарног изабрао парламентарни пут, али је то учинио због тога што у Србији није било радника са којима би требало извести револуцију. Марковић је, заправо, био приморан да то уради, наводи Јовановић, претпостављајући да је услед таквих ствари Скерлић држао да је Марковић практичан и увиђаван.

„Иначе, Марковићев минимални програм одаје све пре него практичност и увиђавност. Једном народу малих сеоских газда, где је `захватање` постало, тако рећи, народна страст, Марковић препоручује преобраћање земље из приватне својине у општинску. То зацело није било ни практично ни увиђавно“, [\[17\]](#) констатује Јовановић.

Скерлићев закључак о Марковићу је крајње афирмативан: он му придаје највећи значај међу свим нашим личностима XIX века. Од Марковића, мислио је Скерлић, нико ни пре ни после није понудио шири и потпунији политички програм и израђенији поглед на свет. Сагледавајући Марковићев утицај и видећи у његовом покрету „први оригинални србијански покрет“, Скерлић наглашава да је Марковић био духовни отац Радикалне странке и српске демократије, као и „највећи покретач идеја којега смо ми имали, човек који је више но ико учинио за духовну формацију данашње Србије“. Према Скерлићевом утиску, Марковићево место у српској култури идентично је оном које је код Руса заузео Чернишевски.

Слободан Јовановић тврдио је да су Радикалну странку створили Никола Пашић и Пера Тодоровић и да она ништа није остварила од Марковићевог програма, тако да се у том смислу Марковићев политички утицај прецењује. Радикали су само на почетку били привржени Марковићевим идејама, њихов први програм састављен је у његовом духу, не спори Јовановић, али и додаје да се у њему не налази оно што је код Марковића било најважније: општинска својина над земљом и сељачки колективизам. [\[18\]](#)

Поштујући Скерлићеву вештину писања, Јовановић примећује да он код Марковића није обратио пажњу на његове идеје „које могу бити спорне, него на његов карактер, његов живот, његов лични пример“. [\[19\]](#) Марковићу се, дакле, према Јовановићевом резону, десило нешто најбоље што једног писца спорних заслуга може да снађе: његов посмртни поштовалац, великих литерарних способности, подигао га је на виши ниво од оног који му реално припада. [\[20\]](#)

Иако је биографију Светозара Марковића писао као његов истомишљеник, егзалтиран Марковићевим потезима и карактером, Скерлић је своју књигу, мора се признати, примерно фундирао. Њему су одлично познати домаћи и страни извори о Марковићевом деловању, садржај књиге је хронолошки крајње прегледан и отуда она и данас представља образац добро и складно написане биографије.

Идеје Светозара Марковића, пак, као и његов концепт друштвених реформи, носе на себи обележје недоречености и практичне неостваривости. Револуционарни начин ослобођења српског народа, унутар Србије и на ширем плану, био је супротан држању великих сила и државној власти у Србији. У тадашњим међународним односима, како је приметио Владимир Стојанчевић, упркос неодољивој тежњи за слободом целог свог народа, „Србија је морала подржавати концепт политике легитимизма и сама имати улогу `малог легитимисте` на Балкану“.

[\[21\]](#)

Иако је био свестан да је неке Марковићеве замисли време прегазило, за Скерлића ће овај мисионар социјалистичких идеја у Србији остати први по много чему: увођењу реализма у књижевност, природњачког духа у филозофију, предлагању балканског конфедерализма, кооперације и женске равноправности. Ту је и његов велики утицај на групу Адама Богосављевића и снажан допринос покретању социјалистичких гласила у Србији.

[\[1\]](#) Дубравка Стојановић, „Јован Скерлић“, Демократски центар, Београд 2003, стр. 8.

[\[2\]](#) Исто, стр. 8.

[\[3\]](#) Радован Самарцић, „Писци српске историје“, II књига, Просвета, Београд 1981, стр. 275.

[\[4\]](#) „Јован Скерлић“, стр. 10.

[5] Слободан Јовановић, „Светозар Марковић“, Политичке и правне расправе I-III, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 2, Београдски издавачко-графички завод, Југославијапублик, Српска књижевна задруга, Београд 1990, стр. 142.

[6] Исто, стр. 143.

[7] Исто, стр. 145.

[8] Исто, стр. 148.

[9] Слободан Јовановић, Додатак, Јован Скерлић, „Светозар Марковић, његов живот, рад и идеје“, Београд 1910, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 2, стр. 149.

[10] Исто, стр. 150.

[11] Васа Казимировић, „Светозар Марковић и Прва интернационала“,Зборник радова „Живот и дело Светозара Марковића“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997, стр. 316.

[12] Емилија Тешић-Насковски, „Светозар Марковић, Берви-Флеровски и `Азбука социјалних наука`, „Живот и дело Светозара Марковића“, стр. 407.

[13] Додатак, стр. 156.

[14] Михаило Марковић, „Идеја слободе код Светозара Марковића“, „Живот и дело Светозара Марковића“, стр. 53.

[15] Витомир Вулетић, Светозар Марковић, либерали и Владимир Јовановић”, „Живот и дело Светозара Марковића“, стр. 493.

[16] Додатак, стр. 153.

[17] Исто, стр. 154.

[18] Исто, стр. 163-164.

[19] Исто, стр. 165.

[20] Исто, стр. 166.

[21] Владимир Стојанчевић, „Светозарева Србија на Истоку у светлости балканске и европске историје епохе легитимизма (1856-1878)“, „Живот и дело Светозара Марковића“, стр. 86.